

TÖREDÉKES GONDOLATOK A FELOLVASÓI ÉS AZ ALSZERPAPI REND KELETI GYAKORLATÁRÓL

Az egyházi rend szentségének hármasságos felosztása (diakónus, pap, püspök), az ún. „szakrális hierarchia”¹ vagy „strukturális szolgálatok”² mellett – akiknek a püspök a „*khirotonía*” révén a Szentlelket átadja az isteni szolgálathoz – az Egyházban kialakult az ún. „*alsópapság*”, a „*kisebb rendek*” fokozata is, melyekről alábbi sorainkban igyekszünk néhány gondolatot megfogalmazni.

A szent kánonok általában „*egyházi állapot*”-ról beszélnek, amikor a hierarchia ’*alsóbb*’ és ’*magasabb*’ fokozatait tárgyalják, melyek közül alábbi soraink csak az ’*alsóbb*’ „osztály” bemutatására koncentrálnak.³

1. Bevezetés

A nyugati egyházi hagyomány a III. században vértanúságot szenvedett fiatal fiú, Tarziciusz (+257) nevéhez köti annak eredetét, hogy az Egyházban nem felszentelt személy is végezhet szolgálatot.⁴ Keleten ez a történet nem igazán ismert, de a nyugati „ministráns” (akár „sekrestyés”) kifejezés az ortodoxiában a „*ponomár*” („*paranomár*”, „*paranomarios*”) fogalmában ölt testet. Az ókeresztény korban, amikor a keresztények a szent helyekre elzarándokoltak, vagy a temetőben gyűltek össze az imádság közös végzésére, ő volt az, aki ***biztosította ezeket a helyeket, elsőként érkezett és ő távozott utoljára.***

Később fokozatos fejlődés révén további szolgálatok alakultak, akiket nem soroltak a szoros értelemben vett egyházi rend hármasságába, hanem megkülönböztették őket a diakónusi, papi és püspöki szolgálattól.

Az is általánosan ismert tény, hogy Keleten a szentélybe nem léphet be női személy. Ez a kánoni előírás azonban ***nem jelent negatív megkülönböztetést***, hiszen általánosságban véve ez ***a férfiakra is igaz, különösen a templomi istentiszteletek ideje alatt!*** Az Egyház ’engedékenységet’ gyakorol akkor, amikor áldást ad arra, hogy nem ’felszentelt’ személy a szentélyben segédkezessen!

---

¹ A kifejezést Alexander Schmemmann használja: SCHMEMANN, A., *Liturgia és élet, Előadások és esszék a görögkeleti liturgiáról*, Budapest 1997, 34.

² A megnevezést Joannisz Zizioulasz pergamoni metropolita használja: ZIZIOULASZ, J., „Az Eucharisztia és Isten Országá”, in *Újabb két tanulmány*, (Athanasiana füzetek 9.), Nyíregyháza 2004, 51.

³ Jelen gondolatok Egyházmegyénk egyik kisebb rendben részesült személyének, Tóth Lóránt felolvasónak a kérésére fogalmazódtak meg e téma kapcsán.

⁴ Damasusz pápa is megemlékezik róla a IV. század közepén a következő sírfelirattal: „A Krisztus szentségeit hordozó Szent Tarziciusztól, amikor el akarták venni a szentséget, hogy meggyalázzák, inkább életét adta, mintsem a mennyei Testet az acsarkodó kutyáknak adja.” „*Tarsícium sanctum Christi sacramenta gerentem / cum male sana manus peteret vulgare profanis / ipse animam potius voluit dimittere caesus / prodere quam canibus rabidis coelestia membra*” A. FERRUA, *Epigrammata Damasiána*, Città del Vaticano 1942, pp. 117-19. Egy másik fordításban: „Tarsicius Krisztus szentségét vitte kezében, innen akarta az elvetemült, a pogány kiragadni. Ő inkább lelkét testével veszteni szánta, mint hogy földi kutyáknak vesse a mennyei étket”. SÁGHY, M., *Versek és vértanúk. A római mártírkultusz Damasus pápa korában 366-384*, Budapest 2003, 187. Sággy diakónusként említi, hisz két hagyomány is él személyével kapcsolatban.

2. Kézföltétel – kézrátétel

A keleti liturgikus teológia a kisebb rendek föladására a „*khiroteszia*” fogalmát használja, mely a „*khirotonia*” fogalmához – amely „kézföltétel”-t jelent – hasonlóan szintén a kéz jelöltre való helyezését jelenti, s a magyar nyelvben a „**kézrátétel**” szóval **különböztetjük meg**. Ez a két görög kifejezés jelentéstartalma nem különül el világosan egymástól, és értelmük akár fel is cserélhető.

A „*kisebb rendek*” és a „*nagyobb*” szent rendek feladásának püspöki gesztusában, azaz az ott történő kéz(*rá* vagy *fel*)tételben elsősorban inkább **'belső', 'minőségi' különbség** mutatkozik, mintsem 'külső'. A lényeg az, hogy **a kéz föltétele milyen tartalommal, és a templom mely meghatározott helyén történik!** Ami lényeges kritérium: **a Szentlélek átadására mindig a szentélyben (az „oltárban”) kerül sor**, s az itt felszentelendők az istenszolgálat végzésére nyernek a *felszentelés* által felhatalmazást, míg az „*alsópapság*” áldással kapja 'jogát' az istentiszteleteken való *segédkezésre*. Ez az **elvi és gyakorlati különbség** a nyugati szóhasználatban meghonosodott 'nagyobb' és 'kisebb' rendek kiszolgáltatása között. Így beszélhetünk az „*oltár körüli*” és az „*oltáron kívüli*” *szolgáltatokról*, amint e különböztetés a **69. apostoli kánonból**⁵ már világosan kivehető.

Gondoljunk arra a tényre is, hogy a kéz föltételének gesztusa több más alkalommal is megjelenik az Egyház életében: a keresztség szentségének szertartásában a pap kezét a keresztelendő fejére helyezi; Keleten van a papok által a hívek részére adott efféle áldásformula is; az orosz liturgikus gyakorlatban pedig a bűnbocsánat szentségében a feloldozás imája alatt a gyónó fejére helyezett epitachelion mellett a pap keze is a gyónó fején van (amit az Exomolohitarion is említ, mint az egyházi visszavétel gesztusát)⁶, illetve a püspök (és a pap is) így ad áldást a diakónusnak a Szent Liturgia során a megmaradt Szentség elfogyasztására.

3. Történeti áttekintés

A felolvasói és az alszerpapi rend kialakulásáról a kezdeti századok forrásanyaga nem túl bőbeszédű.⁷ Nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy kialakulásuk a II. század közepe és a IV. század vége közötti időben már megtörtént,⁸ de a fejlődés Keleten és Nyugaton eltérő történelmi szakaszokról tanúskodik.

A II. században vitathatatlanul megjelenik az intézményes diakonátus, s így több egyházatya (Antiókhiai Szent Ignác, Polikárp, Kelemen, Cipriánusz, Hippolitosz, stb.) is említi őket. Az Apostolok Cselekedeteiben szereplő hetes szám úgy tűnik, kezdetben korlátozta az egyházak diakónusainak számát: a neocesareai zsinat 15. kánonja maga is kéri, hogy sehol se

⁵ **69. kánon** – *A böjtről*. „Ha valamely püspök, vagy presbiter, vagy diakónus, vagy felolvasó, vagy énekes a Húsvét negyvennapos böjtében nem böjtöl, vagy szerdán, vagy pénteken, fokoztassék le; hacsak testi betegség nem gátolná (a böjtölésben); ha pedig világi volna, közöcsítessék ki.”

Trull. 29,56,89; gangr. 19; laod. 49,50,51,52; Dion. 1; Pét. 15; Timoth. 8. 10.

A kánonok lelőhelye: BERKI, F., *Kánonok Könyve, I. Apostoli kánonok és az Egyetemes Zsinatok kánonjai*. Görög eredetiből fordított és rövid kommentárokkal ellátta Berki Feriz hittudományi főiskolai r. tanár. (A budapesti Görög Keleti Tudományos Intézet kiadványa. XVI.), Budapest, 1946. Elektronikusan is olvasható: in *Internet*: <http://www.szimandron.hu/index.html>, mi is innen közöljük.

⁶ Ezt említi: OROSZ, A., A bűnbocsánat és kiengesztelődés a bizánci egyházban, in *Erkölcsteológiai munkák I., A gyónás szentsége*, Nyíregyháza 2006, 76. Több gesztust is említ e témával kapcsolatban. Bár a görög Exomolohitarion említi, a kézrátétel ezen gesztusa az orosz egyházban terjedt el inkább.

⁷ Jó összefoglalót ad: VÖLGYESI, L., *A diakónusi rend egyházi alkotmánytörténetének vázlatja*, in BÉLI-KAJTÁR-SZEKERES (szerk.), *Jogtörténeti tanulmányok VIII.*, Pécs 2005, 559-573.

⁸ PRUTEANU, P., *Curs de arheologie bisericeasca, Liturgica generala*, Zabricea 2006, 31.

legyen több hét diakónusnál,⁹ bármekkora létszámú vagy fontosságú egyházakról is legyen szó. Így a diakonátus egyre növekvő feladatainak ellátásához az ő funkcióikat segítő alkalmas személyekre lett szükség, s egyesek (pl. N. Szuovorov) ezzel magyarázzák a kezdeti – az első három században főként világi – ajtónállók szerepéből a szubdiakónusi rend IV. századra egyértelműen végbemenő kialakulását. Az is igaz, hogy a hetes számot már korán nem tartották be: Alexandriában a IV. század elején 9, az V. század közepén pedig Edesszában 39 diakónus szolgált.¹⁰

Az alszerpapság első ténybeli említése Cornelius pápa 251-es levelében található, mely listázza a római egyház tisztségviselőit. A levél Phaibosz antióchiai püspöknek íródik. Másik fontos forrás Római Hippolütosz, akinél említésük – a felolvasóval együtt – szintén egyértelműen megtalálható. Keleten a hypodiakónus a III. századtól általánosan elterjedt funkció, elsőként Cezárei Euszébiosz említi őket. Az Apostoli Rendelkezések (*Constitutiones Apostolorum*)¹¹ szerint a szubdiakónus feladata a diakónus segítése. (Ez az irat már említi az alszerpap mellett az ajtónállókat és az énekeseket is.) Persze, bizonytalanságok is: a laodiceai zsinat már rákényszerült a diakónusi liturgikus feladatok szubdiakónus általi végzésének tiltására, s még a IV. század elején is az ajtók őrzésére szorítja vissza tevékenységüket.¹²

A bizánci történelem is bővelkedik érdekességekkel a császári hatalom „szent” voltával kapcsolatban, és az alszerpapság tiszte is előbukkan: „...*hatalma szent voltánál fogva a császár több mint egy egyszerű hívő. Ez magyarázza azt, hogy egy orosz nagyböjti szinodikon átkot szór bárkire, aki tagadni merésznél, hogy a császár Isten akaratának köszönheti a trónját, és bizonyos különös rítusokat is, amelyekkel már találkoztunk: mint például a bíborbanszületett herceg tonzúráját, azt, hogy a baszileusz beléphet a szentélybe, alszerpapi*

---

⁹ **16. kánon** – *A diakonusok számáról.* „Minthogy a Cselekedetek könyve előadja, hogy az apostolok hét diakonust neveztek ki, a neocezáriai zsinat (atyái) pedig az általuk kiadott kánonokban világosan kijelentették, hogy »a kánon szerint hét diakonusnak kell lennie, akármilyen nagy is a város, erről pedig a Cselekedetek könyvéből is meg fogsz győződni« — mink, összeegyeztetve az apostoli mondással az atyák szándékát, úgy találtuk, hogy náluk nem a szentségeknél szolgáló férfiakról volt szó, hanem az asztalok körüli szükségletek ellátásáról, miután a Cselekedetek könyvében így áll: »Azokban a napokban pedig, mikor a tanítványok szaporodának, támada a görög zsidók közt panaszok a héberek ellen, hogy az ő közülük való özvegyasszonyok mellőztettek a mindennapi szolgálatban. Annakokáért a tizenkettő egybegyűjtve a tanítványok sokaságát, mondanak: Nem helyes, hogy mi az Isten igéjét elhagyjuk és asztalok körül szolgáljunk. Válasszatok azért, atyámfiai, ti közületek hét férfit, kiknek jó bizonyosságuk van, kik Szent Lélekkel és bölcsességgel teljesek, kiket erre a foglalatosságra beállítsunk. Mi pedig foglalatosok maradunk a könyörgésben és az íghirdetés szolgálatában. És tetszik e beszéd az egész sokaságnak: és kiválaszták Istvánt, ki hittel és Szent Lélekkel teljes férfiú vala, Filepet, Prochorust, Nikánort, Timont, Párménást és Nikolaust, ki Antióchiából való prozelitus vala; kiket állatának az apostolok elébe«. Aranyszájú Szent János, az egyház tanítója, ezeket magyarázva így szól: »Csodálatra méltó, hogy nem szakadt szét a sokaság a férfiak választásánál, hogy nem ítélték el az apostolokat; szükséges meg tudni tehát, milyen tisztségük volt ezeknek és milyen fölszentelést nyertek. Talán a diakonusokét? de olyan nem volt (akkor) az egyházakban; talán a presbiterek ökonómiaja (t. i. szolgálata) ez? de még senki sem volt püspök, csak az apostolok; amiből úgy gondolom, hogy sem a diakonusok, sem a presbiterek címe nem volt ismert, sem használatos«. Ezek alapján mi is azt hirdetjük, hogy **az említett hét diakonust nem olyanoknak kell vennünk, akik a szentségeknél szolgálnak, az előbb magyarázott tanítás szerint; hanem azok (voltak), akikre rábízták az akkor egybegyűlt közös szükségleteiről való gondoskodást; és ebben azok lettek számunkra a rászoruló iránti emberszeretet és gondoskodás példaképe.**” 1.18; trull. 7; neocez. 15; laod. 20. in *Internet*: <http://www.szimandron.hu/index.html>

¹⁰ Vö. TOKODI, B., (Doktori dolgozat), *Az állandó diakonátus önálló egyházi hivatallá válásának lehetősége a hatályos egyetemes egyházi törvényekben*, Budapest 2010, 134-134. Elektronikusan is olvasható: in *Internet*: http://www.htk.ppke.hu/uploads/File/disszertaciok/Tokodi_PhD_dolgozat.pdf

Azt is megemlíti, hogy 520 körül már Rómában is 100 diakónus működik.

¹¹ *Const. Apostol.* II 28, 6.

¹² Vö. a *Laodiceai zsinat* 21., 22. és 43. kánonja.

vagy deputatoszi tisztet gyakorol felszentelésének szertartása folyamán, végül pedig hogy ezen a napon egészen papi módon részesül a szentáldozásból”.¹³

Hasonlóan korán találkozunk a felolvasókkal is: egyesek a II. század végétől datálják biztos meglétüket, a IV. században már teljesen egyértelmű a jelenlétük (lásd *Didaszkália*, mely még csak ezt a kisebb rendet említi meg.). Tudjuk, hogy Antióchiai Ignác leveleiben beszél róluk,¹⁴ és a IV. századi Epifániosz is felsorolja néhányukat.

Az 537-es tudósítás szerint a konstantinápolyi Nagy Egyházban 60 pap, 100 diakónus, 90 alszerpap és 110 felolvasó látja el a szent szolgálatot,¹⁵ a VII. század elején pedig a szolgálattevők számát 600 főben határozták meg.¹⁶

A patriarchai liturgia szertartásmestere sem unatkozott – de most csak a témánkat érintő vonatkozást közöljük –: „*Amikor a patriarcha végezte a liturgiát, akolitusok vették körül, akik segítették a püspöki díszek felöltésében... irányították a liturgikus felolvasásokat (a felolvasók primikériosza).*”¹⁷

Az egyháztörténelem név szerint is megőrzött néhány kisebb rendben lévő személyt és tevékenységét. Itt említjük meg a *felolvasó Theodóroszt*, aki Aranyszájú János korának tanújaként hagyott hátra egy – sajnos töredékes – három részből álló Egyháztörténetet, illetve *Arator római alszerpapot*, aki az Apostolok Cselekedeteit nemcsak hexameterekbe írta át, hanem annak magyarázatával is megpróbálkozott.¹⁸

Szent Márk alexandriai liturgiája egyik imádságában szintén felsorolja a kisebb tisztségeket.¹⁹

4. Általános megállapítások a felolvasói és alszerpapi rendekről

- Mivel alsóbb fokozatokról beszélünk, szentelésük mindig *a szentélyen kívül* történik.
- Általános ortodox gyakorlat, hogy a szertartás a Szent Liturgia kezdete előtt megy végbe.
- Az ortodox (legalábbis a mai orosz) gyakorlatban nincs olyan tradíció, mely e két rend kiszolgáltatásának szertartását nem a *Szent Liturgia előtt vagy ahhoz közeli*

¹³ BRÉHIER, L., *A bizánci birodalom intézményei*, (Varia Byzantina – Bizánc világa VII.), Budapest 2003, 439.

¹⁴ Például az Efézusi levélben: Szolgatársamat, Burroszt illetően, aki Isten szerint minden tekintetben megáldott diakónusotok, azért imádkozom, hogy a ti és a püspök tiszteletében maradjon meg...” (II/1.) VANYÓ, L., *Apostoli atyák* (Ókeresztény írók 3.), Budapest 1988, 164. A magnésziai levélben (2,1) is hasonló említés olvasható.

¹⁵ MEYENDORFF, J., *Birodalmi egység és keresztény szakadások, Az egyház 450 és 680 között*, (Varia Byzantina – Bizánc világa IV.), Budapest 2001, 71.

¹⁶ TAFT, F. R. – SCHULZ, H.-J., *A bizánci liturgia*, (Varia Byzantina – Bizánc világa X.), Budapest 2005, 182., 173. láb.

¹⁷ BRÉHIER, *A bizánci birodalom intézményei*, 511.

¹⁸ Vö. VANYÓ, L., *Ókeresztény Írók lexikona*, Budapest 2004, 53. és 434.

¹⁹ *The Priest.*: O Sovereign and Almighty God, the Father of our Lord, God, and Saviour Jesus Christ, we pray and beseech Thee to defend in Thy good mercy our most holy and blessed high priest our Father in God Δ, and our most reverend Bishop Δ. Preserve them for us through many years in peace, while they according to Thy holy and blessed will fulfil the sacred priesthood committed to their care, and dispense aright the word of truth; with all the orthodox *bishops, elders, deacons, sub-deacons, readers, singers, and laity, with the entire body of the Holy and only Catholic Church*. Graciously bestow upon them peace, health, and salvation. The prayers they offer up for us, and we for them, do Thou, O Lord, receive at Thy holy, heavenly, and reasonable altar. But all the enemies of Thy Holy Church put Thou speedily under their feet, through the grace, mercy, and love of Thine only-begotten Son: (*Aloud.*) Through whom and with whom be glory and power to Thee, with Thy all-holy, good, and life-giving Spirit, now, henceforth, and for evermore. *Lásd:* <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf07.xii.iii.html>

időben szolgáltató ki, azaz nem kapcsolják sem vecsernyéhez, sem imaórához, vagy más egyéb szertartáshoz. Ezzel kapcsolatban Zizioulasz – szinte előbbi megállapításaink összefoglalásaként – a következőket mondja: „Azokkal a más rendek (hypodiakónus, felolvasó stb.) számára férfiakat elkülönítő rítusokkal szemben, melyek mivel nem tartoznak a strukturális szolgálatokhoz – az Eucharisztiaán kívül történnek (általában az utrenye végén), ezekben a fölszentelésekben már Antióchiai Szent Ignác korától kezdve a „bennfoglaló szolgálatokat látták, hiszen bemutatják mindazokat az elemeket, melyek – mint láttuk – fölépítik az eszkatológikus közösséget: a „sokaságot”, vagyis a népet az összegyülekezésben, Isten trónusát, melyet a püspök foglal el, és az apostolokat, akiket a papok a diakónusokkal, mint köztes szolgálókkal együtt képviselnek”.²⁰

Tovább folytatva megállapításainkat:

- A felolvasó és a hypodiakónus a szentélyen kívül áldozik.²¹
- Az ortodox egyházakban igen gyakori, hogy a felolvasói, de még többször az alszerpapi rend feladására is közvetlenül a diakónusszentelést megelőzően kerül sor.
- A századok folyamán bizonyos területeken az egyházi uniók nem gyakoroltak pozitív hatást a kisebb rendekre. Ennek megnyilvánulásai a szertartásokon belüli bizonyos latin elemek feltűnései, illetve maguknak az alsóbb fokozatoknak a nagymértékű elhanyagolása. Ez például nem csak egyes bizánci katolikus, hanem az örmény rítusban jól látható: az örmény katolikus egyház elhanyagolta az alsóbb rendek kérdéskörét, és napjainkban fáradoznak a tradíció helyreállításán. Kitekin-tésként megemlíjtük, hogy az apostoli örmény egyházban jelen vannak az akolitusnak megfelelő *szbaszavor* („szolga”) – mely már fiatal gyermekként is megkapható az oltár körüli szolgálatra – és *tbir* („felolvasó”) fokozatok, amelyet szintén a viszonylag kora ifjak már felvehetnek. Utóbbiaknak diakónus hiányában joguk van a liturgiákon a tömjénező kezelésére és bizonyos diakónusnak fenntartott szövegrészek végzésére is. Mint egy szubdiakónus működhetnek.²²

5. A kisebb rendek életkorhoz kötése

A felolvasói és alszerpapi rend életkorhoz kötése Keleten a *századok során változott, és korról korra akár tovább változhat* is. A mai ortodox gyakorlat *a felnőttkorúság elérését viszonylagosan* megtartja, vagyis az Egyház e téren általában figyelembe veszi a világi jogi normákat. De fontos az *általában* kifejezés, hiszen például a mai orosz egyházi praxis csak hozzávetőlegesen figyel oda az életkorra: a kisebb rendekre jelentkezők elutasításánál általában mindig szerepet kap az életkor hangsúlyozása, ám abban az esetben, ha nagyon *akarják* valaki szentelését, nem igazán akadály a kor pontos be nem töltése. (Megjegyezzük, hogy a szerzetessé nyírás sem történik meg Keleten a felnőtté válásig.)

Mint említettük, *a felolvasói rend Keleten ma nincs hivatalos életkorhoz kötve, általános a betöltött 18. év, míg alszerpappá 20 éves kortól szentelhető* a kiválasztott személy.²³

²⁰ ZIZIOULASZ, „Az Eucharisztia és Isten Országá”, in *Újabb két tanulmány*, 51.

²¹ Thesszalonikéi Simeon egyértelműen tanúskodik erről. Vö. TAFT–SCHULZ, *A bizánci liturgia*, 318.

²² *Kevork Félix Vargajin* szargavakan (diakónus) szíves közlése.

²³ *Görögkatolikus vonatkozásban a diakónusi renddel* kapcsolatban a CCEO 759. kánonja ad utasítást:

Az egyháztörténelemben viszont szépen nyomon követhetők a különféle szabályozások. Jusztiniánosz császárnak az összes patriarchához címzett, 535. március 26.-i keltezésű 106. Novellájában a felolvasó életkorát 20 évben, a hypodiakonus és diakonus életkorát 25 évben, a papét 30 és a diakonissza korát 50 esztendőben állapítja meg.²⁴

A 692-es Ouinisextum zsinat az alszerpap életkorát 20 évre szállítja le, míg a diakonissza esetében a 40 éves kort határozza meg.²⁵ Amint később többen megjegyzik, az életkori határok szabályai alól a IX. században is lehetett találni kivételeket.

A VII. egyetemes zsinat 14. kánonja a felolvasókkal kapcsolatban egy érdekes – a kézrátétel nélküli gyerekkori tonzúráról kapott felolvasás – jelenségére hívja fel a figyelmet.²⁶

Érdekes téma a kisebb rendek esetében a nősülés lehetősége is. Az ősi egyházi hagyomány szerint, aki a klerikusi státuszhoz szenteli az életét, már az alszerpapi rend fokozatának elnyerése után nem nősülhet meg. Ehhez képest a császár még inkább kemény szabályozást hoz: Jusztiniánosz szerint, ha a felolvasó(!) a szentelése után nősül meg, akkor ezzel elzárja a maga számára a 'nagyobb' egyházi rendek felé vezető utat.²⁷ Itt a tonzúra értelmé-

---

759. kán. — 1. §. A diakonátushoz előírt életkor a betöltött huszadik életév, az áldozópapsághoz a betöltött huszonegyedik, fenntartva az adott sajátjogú egyház idősebb életkort megkövetelő részleges jogát.

2. §. Amennyiben a közös jog által előírt életkorból több mint egy év hiányzik, a felmentés a pátriárkának van fenntartva akkor, ha olyan jelöltről van szó, akinek a lakóhelye vagy a pótlakóhelye a pátriárkai egyház területének határain belül van, egyébként az Apostoli Szentszéknek. RIHMER, Z. (ford.), *A keleti egyházak kánonjainak törvénykönyve*, (Collectanea Athanasiana II/1.), Nyíregyháza 2011, 195.

A kisebb rendekről a CCEO 327. kánonja beszél:

327. kán. — Ha a püspökökön, az áldozópapokon vagy a diakonusokon kívül más, a kisebb rendben levő és általában kisebb klerikusoknak nevezett szolgálattevőket engednek vagy képeznek ki Isten népe szolgálatára vagy az Isteni Liturgia cselekményeinek végzésére, ezek a maguk sajátjogú egyházának részleges joga szerint működnek. Vö. RIHMER, *A keleti egyházak kánonjainak törvénykönyve*, 103.

²⁴ BRÉHIER, *A bizánci birodalom intézményei*, 513.

²⁵ **14. kánon** – *A presbiterek és diakonusok koráról*. „Tartassék be abban is a mi szent és istenviselő atyáink kánonja, hogy presbiter ne szenteltesék föl harminc éves (kor) előtt, lett légyen az mindenben méltó ember, hanem tartassék vissza (míg harmincadik évét be nem tölti). Mert Jézus Krisztus Urunk (is) harmincadik évében keresztelkedett meg és kezdett tanítani; hasonlóképpen ne szenteltesék föl diakonus se huszonöt éves (kor) előtt, se diakonissza negyven éves (kor) előtt.”

IV. 15; trull. 15; neocez. 11; karth. 16. in *Internet*: <http://www.szimandron.hu/index.html>

15. kánon – *A hypodiakonusok koráról*. „Hypodiakonus ne szenteltesék föl húsz évesnél fiatalabb; ha pedig valaki bármely papi fokozatra a meghatározott idő előtt szenteltesék föl, fokoztassék le.” *I 15; trull. 14; neocez. 11; karth. 16.* in *Internet*: <http://www.szimandron.hu/index.html> Vö. még BRÉHIER, L., *A bizánci birodalom intézményei*, 513.

²⁶ **14. kánon** – *A felolvasókról*. „Az hogy a papságban rendnek kell uralkodnia, mindenki előtt világos. És hogy a papsággal (t. i. a papi méltósággal) való felruházást szigorúsággal (t. i. lelkiismeretesen) kezeljük, Istennek tetsző (dolog). Mivel azonban látjuk, hogy némelyek kézrátétel nélkül, (már) gyermekkorukban megkapták a papi tonzúrárt, püspökök által azonban kézrátételben nem részesültek és (mégis) felolvasnak a gyülekezetekben az amvonról, szabálytalanul cselekedvén ezt, — megparancsoljuk, hogy ez ezentúl ne történjék; Ugyan ez betartandó a szerzetesekre nézve is. Felolvasói kézrátételt eszközölni, csak saját kolostorában, minden hegumennek (t. i. kolostorfőnöknek) szabad, ha azon a hegumenen a püspök elvégezte a hegumeni főnökség kézrátételét, vagyis ha az maga presbiter. Hasonlóképpen, a régi szokás szerint, a chorepiskopusoknak is a püspök engedélyével kell felolvasókat felavatniuk.”

Trull. 14, 15, 21, 33; laod. 15. in *Internet*: <http://www.szimandron.hu/index.html>

²⁷ BRÉHIER, *A bizánci birodalom intézményei*, 519.

A 26. apostoli kánon még megengedi mind a felolvasó, mind az éneklő avatás utáni házasságát:

26. kánon – *A papok házasságáról*. „Azok közül, akik a klérusba nőtlenül léptek be, azt parancsoljuk, hogy — ha akarnak — csak a felolvasó és az énekesek házasodhatnak meg.”

Apost. 5, 51; IV. 14; trull. 3, 6, 13, 30; ank. 10; neocez. 1; karth. 16; N. Vaz. 69.

A Kánonok könyvének kommentárja szerint:

„A kánon úgy intézkedik, hogy csak a diakonussá való felszentelés előtt lehet megházasodni. (B.F.) A kánon megkülönbözteti a házast és a nőtlen papokat, ez utóbbiakkal kapcsolatban előírja, hogy az ilyenek ne házasodjanak meg, ha a klérusba nőtlenként kerültek, és csak a felolvasók és az énekesek számára engedi meg, hogy ha akarnak, akkor szabadon házasodjanak a klérus tagjaként is. Ezt az apostoli kánont később szó szerint

nek igen erős kihangsúlyozását látjuk jogilag megtestesülni: a tonzúra ugyanis az, mely megkülönböztetést jelent a laikusi állapottól. A khalkedóni zsinat 14. kánonja világossá teszi azt is, hogy a kisebb rendekben lévő személyek nem vehetnek házastársul eretnekeket.²⁸ A trullloszi zsinat 6. kánonja hivatkozik az 5. apostoli kánonra,²⁹ amikor kijelenti: „Mivel az apostoli kánonokban ki van mondva, hogy azok közül, akik a klérusba nőtlenül vétettek föl, csak a felolvasók és az énekesek házasodhatnak meg, mi is — megőrizve azt — elhatározzuk, hogy mostantól fogva semmiképpen sem szabad sem hypodiakonusnak, sem diakónusnak, sem presbiternek, felszentelése után a házasság kötelékébe lépnie. Ha pedig ezt megtenni merészelné, fokoztassék le. Ha viszont a klérusba belépők közül valaki a házasság törvénye szerint akarna nővel egybekelni, tegye meg azt a hypodiakonusi, vagy diakónusi, vagy presbiteri felszentelése előtt”.³⁰

Az IV.-V. századi Nyugaton hasonló szabályozások látnak napvilágot: az elvirai zsinat 33. kánonja szerint „a püspökök, papok és diakónusok, s az oltár szolgálatára rendelt összes klerikusok tartózkodjanak feleségüktől és a gyermeknemzéstől. Aki ezt nem tartaná meg, zárják ki a klerikusok közül”.³¹ Az "összes klerikus" kifejezésbe természetesen a szubdiakónusok is beletartoznak, de a későbbiekben I. Leó (440-461) pápa kifejezetten a szubdiakónust is nevesítve fogalmazza meg azt az előírást, hogy megtartóztatásban kell élni.³²

---

megismétli a trullloszi zsinat (6. kánon) is, méghozzá meghatározza, hogy a felolvasó és az énekesen kívüül a felszentelés után sem a hypodiakónus (subdiaconus), sem a diakónus, sem a pap nem házasodhat meg; ha pedig megteszi, le kell fokozni világvívá. Aki házasként szeretne a klérus tagja lenni, annak még hypodiakónussá történő felszentelése előtt kell megházasodnia.

Ez az apostoli kánon és az említett trullloszi kánon világosan bizonyítja, hogy az Orthodox Egyház kánoni szabályai szerint világi pap (mivel a kánon és a többi apostoli kánon kiadása idején szerzetességről még nem lehetett szó) lehet nőtlen pap is, vagyis világi pap lehet az is, aki soha nem volt házas. (Nikodém)” in Internet: <http://www.szimandron.hu/index.html>

²⁸ **14. kánon** – A papok házasságáról. „Minthogy egyes eparchiákban a felolvasóknak és az énekeseknek meg van engedve a házasodás, úgy határozott a szent zsinat, hogy ezek közül senki sem vehet el másvallású nőt. Akiknek pedig az ilyen házasságból már gyermekük született, ha magzataikat az eretnekeknél már meg is keresztelték, vezessék be azokat az egyetemes egyház közösségébe; ha még nem keresztelték meg, nem is keresztelhetik már meg az eretnekeknél; sem házasságra nem léphetnek eretnekekkel, vagy zsidóval, vagy pogánnyal, hacsak az ortodox-szal házasulandó személy meg nem fogadja, hogy át fog térni az ortodox hitre. Ha pedig valaki a szent zsinat eme határozatát megszegné, vettessék alá kánoni megfeddésnek.” *Apost. 26, 45, 65; trull. 6, 72; laod. 10, 31–34, 37, 39; karth. 21.* Lásd: BERKI, *Kánonok Könyve, I.* in Internet: <http://www.szimandron.hu/index.html>

²⁹ **5. kánon** – A papok hitveséről. „Püspök, vagy presbiter, vagy diakonus ne üzze el az ő feleségét vallási buzgóság ürügyével; ha elüzi, közösítsék ki, ha pedig macacskodik, fokoztassék le.” *Trull. 12, 13, 48; I. 3; gangr. I, 4, 9, 10; karth. 4.* in Internet: <http://www.szimandron.hu/index.html>

A 26. apostoli kánon szövege a 17. lábjegyzetben olvasható.

³⁰ BERKI, *op. cit.*, Hozza a hasonló kánonokat (*Apost. 5, 26, 51; IV. 14; trull, 3, 13, 21, 30; ank. 10; neocesz. I; karth. 16; N. Vaz. 69.*), és kommentálja sem mellékes: „A kánon kiegészíti a 26. apostoli kánonot, vagyis megtiltja a hypodiakonusi felszentelés utáni házasságot. Nem szabad félreérteni a kánon utolsó mondatát, amely ugyan szószerint a hypodiakonusi, vagy diakonusi, vagy presbiteri felszentelés előtt engedi meg a házasságot, hiszen presbiterre csak úgy lehet valakit felszentelni, ha előzőleg már átment a hypodiakonusi és diakonusi felszentelésen. A kánonban felsoroltak tehát inkább összesítőleg értendők, vagyis — mivel előzőleg hypodiakonusokról, diakonusokról és presbiterekről volt szó — a házasságkötésnek az összes felszenteléseket együttvéve kell meg előznie. Egybevetve ezt a kánonat a 17. apostolival és a trullloszi zsinat 3. kánonjával, kiderül, hogy az özvegyiségre jutott papok sem házasodhatnak meg újból. Újabbán mozgalom indult egyes egyházak részéről az özvegyiségre jutott papok második házasságának engedélyezése iránt, azonban ezt csak egy újabb egyetemes, vagy pánortodox zsinat határozhatja el. (B.F.)” in Internet: <http://www.szimandron.hu/index.html>

³¹ Idézi: OROSZ, A., „Hogyan is állunk a 373. kánonnal?”, in *Athanasiana* 19, Nyíregyháza 2004, 165.

³² Vö. VÖLGYESI, A *diakónusi rend egyházi alkotmánytörténetének vázlata*, 561. és MEYENDORFF, *Birodalmi egység és keresztény szakadások*, 79.

Az az előírás ősi keleti szokás, hogy az isteni Liturgiát megelőzően a celebránsnak „estétől kezdve önmegtartóztatást kell gyakorolnia”, és ez már a szubdiakónusokra is vonatkozik!³³

I. A FELOLVASÓI (ÉNEKLŐI) REND ÉS AZ AVATÁS SZERTARTÁSA

A felolvasói rend feladása az ortodox liturgikus gondolkodásmódban már a klérushoz kapcsoló cselekedet. Másképp fogalmazva: ez az *első laikusi 'elköteleződés'*, mely a *klérushoz minősít, de még nem emel ki a laikusi állapotból*. A reverendaviselés joga is – éppen a 'minősítés' miatt – ettől a fokozattól kezdődik meg.

A felolvasó (αναγνώστης) kiválasztása a püspök felelőssége. Amellett, hogy felolvas az istentiszteleteken, életmódja is példamutató kell legyen: többen is kiemelik, hogy fontos gyakorolnia az erényeket. Ez persze nem mindig sikerült túl jól a történelem során: a Hitehagyó Juliánosz császárról tudjuk, hogy fiatal korában a nikomédiai templom felolvasója volt.

Megjegyezzük, hogy az egyházi naptárunkban találunk szentté avatott felolvasót: az április 21-én ünnepelt Januáriusz fölszentelt vértanú egyik társa, Desiderius (Méneánkban *Dezső*) a IV. század elején lett vértanú, a következőképp: „Dezső a torkát tartotta a kard elé, a vágást elszenvedte, és odajutott az Úr elé”.³⁴ Nikodémosz Szinaxáriján szeptember 19-én is említi őket.

A szeptember 29-én ünnepelt Küriakosz remete életéből pedig ismerjük, hogy fiatalon felolvasóvá lett: a leírás szerint 18 évesen apja testvére, Péter korintusi püspök nevezte ki a feladatra.³⁵ Ami szintén fellelhető: a január 20-i Nagy Euthümiosz atyáról megemlíti, hogy 3 éves korában Eutriosz püspök megkeresztelte, és „hamar” felolvasóvá is tette.³⁶ Az orosz ortodox egyház némely újvértanújáról szintén feljegyeztek néhány adatot: pl. az 1937-ben megölt Szimeon Krecskov diakónus (ünnepe: nov.3/16) apja felolvasó volt, hasonlóan Nyikoláj Jermolov paphoz (ünnepe: okt.13/26), aki ugyanilyen apai örökséggel bírt.³⁷

Naptári kalandozásunk után visszatérve a szertartásra: ennek imádságában feltűnik, hogy a külső szolgálat, melyet a jelölt kap, annak a belső szolgálatnak a szimbóluma, melyhez lélekben a szolgálattevőnek hozzá kell 'nőnie'.³⁸

A felolvasói rend feladásának szertartásában a szentelendőt a püspök³⁹ elé vezetik, aki háromszor keresztet vet a fejére, és haját kereszt alakban megnyírja, mialatt ezt mondja: „Az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében”, s a jelenlévők „Amen”-nel felelnek. A Nagy Imádságos Könyv magyarázata szerint ez alap gesztus: „Tudnivaló, hogy *ha valakit a három keresztjellel megáldottak, az bejuthat az egyházi rendbe, és bármilyen fokú, bármelyik egyházi hivatalba; a felolvasó, az alszerpapi és a szerpapi rendbe, a főszerpapi és második szerpapi hivatalba is, nem szükséges, hogy az áldozópapi rendben legyen*”.⁴⁰

³³ Így értelmezi: OROSZ, *op. cit.*, 169., hivatkozva a Nagy Euchologion kiadásaira, és a római kiadású Hieratikonra (1950) is.

³⁴ Ménea IV. Március és április hónapokra, Nyíregyháza 2006, 327.

³⁵ Lásd: <http://szynaxarion.wordpress.com/2013/09/29/szeptember-29-oktober-12-szenteletu-kuriakosz-remete/>

³⁶ Lásd: <http://szynaxarion.wordpress.com/2013/01/20/január-20-február-2-nagy-szent-euthumiosz1/>

³⁷ Lásd: <http://szynaxarion.wordpress.com/2013/11/03/vasziliz-arhangelszkij-ata-ujvertanu-es-a-tobbi-november-3-i-ujvertanu/> és <http://szynaxarion.wordpress.com/2013/10/13/oktober-13-26-innokentyij-kikin-es-nyikolaj-jermolov-presbiterek-ujvertanuk/>

³⁸ Vö. HEITZ, S., *Das Mysterium der Weihe*, in *Internet*: http://www.orthodoxie-in-deutschland.de/03_textsammlung/vater_sergius_heitz/mysterium_weihe.html

³⁹ A Nagy Templom hivatali rendje szerint: „A *szent könyvek őrzője* vigyáz a templomi kódexre, s *ha nincs püspök, ő szentel felolvasókat* és templomokat”. ROHÁLY, *A nagy imádságos könyv*, 554.

⁴⁰ ROHÁLY, F.(ford.), *A nagy imádságos könyv*, 552.

A haj kereszt alakú megnyírása, amit „tonzúrának” nevezünk, többféle szimbolikus jelentéssel is bíró liturgikus gesztus:

- Emlékeztet az ószövetségi nazirátus intézményére.
- A haj, mint az „élet” szimbóluma ismeretes, melynek ’odaadása” így kifejezi, hogy a jelölt inentől még inkább az Úr ’tulajdona’.
- Emlékeztet Szent Pál fogadalmára, aki az Apostolok Cselekedeteinek beszámolója szerint Kenkreában lenyíratta a haját. (ApCsel 18,18)
- Krisztus szenvedésére utal, aki maga töviskoronát kapott fejére.

A haj lenyírásával a keresztelési szertartásban⁴¹ és a szerzetessé szentelés rítusában⁴² is találkozunk, ahol szintén hasonló jelentéstartalmat fejez ki.

Ami igen fontos: *a tonzúra már nem ismétlődik az alszerpappá szentelés szertartásában, tehát ez egy fontos kezdő cselekmény* a szent rendek felé való továbbhaladás útján. Ünnepeles jel és cselekmény, de *rendi jogokat nem keletkeztet*. Bréhier szavaival az a klerikusi státuszba felvevő jel: „szent pecsétként elválasztotta őket a többi emberektől”.⁴³

A levágott haját a szokások szerint elégetik. A haj elégetésére vonatkozóan nincsenek pontos leírások: általánosságban véve kétféle gyakorlat létezik. Az egyik szerint a haj bárhol elégethető, a másik szerint pedig – elsősorban az erre megfelelő hellyel felszerelt templomokban – valaki az oltár örüli szolgálattevők közül égeti el azt azon a helyen, ahol a proszforák maradványait illetve az élők és megholtak neveit tartalmazó kis papírokat is (melyeket a hívek írnak a proszkomídiához) megsemmisíteni szokták.

A latin egyházban szokásban volt, hogy a levágott haját a felnyírt személy az imakönyvébe helyezte, vagy szalaggal átkötötte, és azt otthonában méltó helyen tárolta.⁴⁴

⁴¹ Vö. *A szent keresztiség szertartása*, az alábbiakban:

VI. Hajnyírás:

Pap: Könyörögjünk az Úrhoz.

Nép: Uram irgalmazz.

Pap: Uralkodó Úristenünk, ki azzal tisztelted meg az embert, hogy képedre teremtetted, értelmes lélekből és hozzá illő testből alkottad akként, hogy a test szolgáljon az értelmes léleknek. A legmagasabb részére helyezted a fejet, s abba helyezted el a legtöbb érzékszervet s azok közül egy sem akadályozza a másikat, a fejet pedig hajjal fedted be, hogy ne ártson neki az időjárás változása, elláttad őt hasznos, mindenféle végtaggal, hogy mindannyival hálát adjon neked, legjelesebb Alkotó. Te, Uralkodó, aki választott eszközödnek Pál apostol által megparancsoltad nekünk, hogy mindent a te dicsőségedre cselekedjünk, a Te **N.** szolgá(ló)dat, aki feje hajszála-
inak levágásával áldozatot jött ide bemutatni, áldd meg őt keresztszülőjével együtt, add, hogy mindenkor törvényedről elmélkedjenek és előtted kedves dolgot cselekedjenek.

Mert irgalmas és emberszerető Isten vagy és téged dicsőítünk, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor és örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

Pap: Békesség mindnyájatoknak!

Nép: És a te lelkednek!

Pap: Fejeteiket hajsátok meg az Úrnak!

Nép: Néked Uram!

Pap: Úristenünk, ki a keresztségi fürdő teljessége által megszenteled a benned hívőket, áldd meg e kisededet is, és a te áldásod szálljon fejére: és valamint Sámuel próféta által megáldottad Dávid királyt: úgy az én bűnös kezem által áldd meg **N.** szolgá(ló)d fejét is, és szállj le reá Szentlelkeddel, hogy előhaladva az életkorban, a késő vénségig dicsőítsen téged, és lássa Jeruzsálem javait élte minden napján. Mert téged illet minden dicsőség, tisztelet és imádás, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

A pap kereszt alakban levág ollóval a gyermek hajából, miközben mondja:

Pap: Megnyíratik Istennek **N.** szolgá(ló)ja az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében.

Nép: Ámen.

⁴² Lásd: ROHÁLY, *A nagy imádságos könyv*, 224-225.

⁴³ BRÉHIER, *A bizánci birodalom intézményei*, 520.

⁴⁴ Lakatos László *áldozópap* szíves közlése.

Érdekesség, hogy a már fentebb említett Bíborbanszületett tonzúrájánál is a hajat hosszú kelmébe csomagolták, mely sok kisebb darabból lett összevarrva, és a szertartás végén szétszötták a jelenlévő méltóságok között.⁴⁵

A tonzúra feladása után a gyakorlat kétféle: a jelöltet egyszerű (fehér, esetleg színes), de nem 'díszes' szticháronba öltöztetik, vagy csak a nálunk „gréka”-ként ismert bőujjú ruhadarabot adják fel rá. Az orosz liturgikus gyakorlat érdekessége, hogy a felolvasóvá nyírandó jelöltre a püspök „*kis felon*”-t ad, vagy áldásával valamelyik pap teszi meg ugyanezt, mialatt a jelölt megcsókolja a neki ruhát átadó kezét, majd magát az öltözetet. A hajnyírástól az apostoli szakasz felolvasásának végéig viseli magán ezt a „*kis felon*”-nak nevezett ruhadarabot, melynek elnevezése is azt jelöli, hogy a ruha fel van varrva, azaz az orosz felonhoz⁴⁶ hasonló alakú, de az alja nem csüng le, hanem mintegy 'félbe van vágva'. Ezt a ruhát egyesek a Nikon-i liturgikus gyakorlatból eredeztetik. A jelöltre való feladása nem általános gyakorlat a különböző keleti egyházakban. Jelképisége a szertartások alatti szolgálatra, mint „küldetésre” utal, de előre mutat a papságban kapható nagyobb felonra is, mely felé ő maga is törekedhet.

Az örmény egyházban a szticháront a XII. századig nem használták, hanem a „*kis felon*” feladása volt gyakorlatban, mely manapság újból visszatérő szokás mind az ortodox, mind az egyesült örmények esetében. A szíreknél a kisebb rendek viselői egyszerű fehér ruhát hordanak (amint a koptok is), de színes vászonból is készülhet öltözetük.⁴⁷

A mi görögkatolikus liturgikus gyakorlatunkban a szentelő következő gesztusa és imádsága következik:

„Háromszor keresztet vet a felszentelendő fejére, és kezét rátéve így imádkozik:

MINDENHATÓ ÚRISTEN! Különítsd el **N.N.** szolgálodat, szenteld meg, add neki, hogy isteni üzeneteidet teljes bölcsességgel és értelmességgel tanulmányozza és olvassa; őrizd meg őt feddhetetlen viselkedésben, Egyszülött Fiad irgalmával, könyörületességével és emberszeretetével. Áldott légy vele s legszentebb, jóságos és elevenítő Lelkeddel együtt, most és mindenkor és mindörökkön örökké.

Nép: Ámen”.

Az imádság tehát kifejezi az 'elkülönítést', amely még a laikusi állapotban tart, de már a klérushoz is kapcsol, s az Atyát kéri, hogy emelje fel a jelöltet e tisztség méltóságára. Kéri Istentől a bölcsességet, értelmességet, és az ártatlan, szeretetteljes életet.

A szentelési gesztus (kézrátétel) gyakorlata Keleten **sokszínű**: alap gesztusként a püspök a kezét a jelölt fejére teszi, de a görög hagyományban olykor találkozni kiegészítő formákkal, például a kis omofóron vagy a hüpnagnationnak a jelölt fejére helyezésével, s néha még az „Axiosz” háromszori elmondásával is. Ez általában a püspökök egyéni liturgikus gyakorlatától függ.

⁴⁵ Vö. BRÉHIER, *A bizánci birodalom intézményei*, 42.

⁴⁶ Téves az a felfogás, hogy a magas nyakú felonion, az "orosz-nyakú"-ként ismert liturgikus ruha orosz sajátosság, és ott alakult ki e forma. Ez valójában az ősi görög típusú liturgikus ruha! Annyi bizonyos, hogy ez a magas nyakú típus inkább az orosz egyházban terjedt el, és ott maradt annak nagy hagyománya. Az orosz ruhákon többször egy csillag is található a ruha alján, melyről azt mondják, hogy vezércsillag, őrzőcsillag, "custodion" a megnevezése. A görög felonionok aljára pedig elvileg kerubalakokat szoktak tenni, de többször látni egy sima háromszöget, ami a Szentháromságot jelenti, és azt paszományból varrják, nem úgy, mint az orosz csillagot. Létezik egy kánonellenes ikonábrázolás, amin a háromszög jelen van, az Atya-ábrázolás, de pl. Áthoszon a Szimonosz Petraszban is(!) van egy ilyen kép, és ráadásul meg is van világítva. A ruhaformák is ilyen keveredésből eredhetnek, hiszen ténylegesen keverednek az orthodox liturgikus öltözetek, és nincs tipikusan görög vagy román ruha, sőt az ógörög, azaz álló nyakú ruhán sincs rajta a háromszög.

⁴⁷ MOSOLYÓ, T., *A kisebb rendek kérdése a keleti egyházban*, Kézirat, Nyíregyháza 1976, 7.

Ezt követően a mi rubrikánk így szól:

„A fennhang után átadja a felolvasónak az apostolos könyvet, s békecsókot kap a püspöktől”.

A felolvasás gyakorlata Keleten szintén változatos: az orosz gyakorlatban a felolvasó először az oltár felé fordulva olvas fel, majd visszafordulva, a püspök felé fejezi be a szakaszt, míg a görögöknél általában a trónon álló püspök felé fordulva történik az egész szakasz felolvasása. A könyv átadása kifejezi a felolvasó lelki kapcsolatát a Szentírás igéivel, éppen ezért fontos, hogy a felolvasást nagy odafigyeléssel, és a szent szöveg iránti tisztelettel végezze. Thesszalonikai Simeon szerint fontos számukra a „tiszta élet”.

Az Apostolos Könyv átadása **a magasabb rendtől való ’függő kapcsolatot’** is kifejezi: a könyvet a püspöktől kapja, a felolvasások előtt pedig mindig áldást kell kérjen, tehát sohasem öncélúan tevékenykedik.

A felolvasó a keleti gyakorlat szerint a Szent Liturgia során, a hátul, a magas trónon lévő püspöktől áldást kér, s így megy ki a templom közepére, az előírt szakasz felolvasására. Előtte ő éneklí a prokíment és annak verseit is, hasonlóan a szakaszt követő Allelujához és verseihez. Ez az előírás a püspök jelenléte nélkül végzett Liturgiára is érvényes: a felolvasó ekkor a magas trón déli oldalának székénél álló paptól kér áldást!

Keleten általános gyakorlat, hogy az alkonyati istentiszteleten **az ószövetségi** olvasmányokat **didaktikusan olvassák**, míg az **újszövetségi**eket **éneklí** a felolvasók. Hosszasan elmélkedik erről egyik tanulmányában Zizioulasz pergamoni metropolita is,⁴⁸ sőt a szentírási felolvasás módját más írásában is felemlíti.⁴⁹ A felolvasás módjával Chrisztodulosz érsek is foglalkozott a görög liturgikus megújulással kapcsolatban: „*Abból indul ki, hogy pl. Pál apostol levelei egyszerű hallásra nehezebben érthetők, mint az evangéliumi olvasmányok, ami azt jelenti, hogy az „apostol” felolvasásával csak olyan kántor vagy felolvasó bízható meg, aki egyrészt megfelelő theológiai képzettséggel bír, másrészt zenei érzéke és énekesi dikciója kifogástalan. Hozzáteszi az érsek, hogy az apostoli olvasmány felolvasásánál, illetve recitálásánál a felolvasónak véggépp mellőznie kell az énekhangjában való gyönyörködés tendenciáját. ami a felolvasás helyét illeti, az érsek azon az állásponton van, hogy az ne a kántorszéknél legyen, hanem a templom közepén,*⁵⁰ s a felolvasó **lehetőleg viseljen reverendát**”.⁵¹

A felolvasó számára Keleten többféle „intelem” is megfogalmazódik: pontosan azért, mivel Isten Szavát közvetíti felolvasásaival, ennek tudatában kell előkészülnie (!), azaz az olvasmányt előre átolvasni, magában értelmezni, hogy jobban figyelhessen a hangsúlyokra, a tartalom valódi átadására; ugyanakkor külső viselkedésmódjára is oda kell figyelnie: tisztelettel és méltóságteljesen álljon, ne fél lábra dőlve, stb. Arra is emlékeztetik, hogy magát a szent könyvet is tisztelettel kezelje: a lapokat ne gyűrje, ujjait ne nyálazza a lapozgatásoknál, és ehhez hasonlók. A határozott és sietség nélküli olvasáshoz, és egész szolgálatához ajánlják a

⁴⁸ ZIZIOULASZ, J., „Szimbolika és valóság az ortodox istentiszteletben”, in *Két tanulmány*, (Athanasiana füzetek 5.), Nyíregyháza 2000, 6., 2.lábj. és 20., 34. lábj.

⁴⁹ ZIZIOULASZ, J., „Az apostoli folytonosság és utódlás”, in *Két tanulmány*, (Athanasiana füzetek 5.), Nyíregyháza 2000, 40., 70. lábj. Itt főleg az evangélium felolvasásának gyakorlatára vonatkoztatva.

⁵⁰ I. Z. (ford.), „Liturgikus megújulás”, in *Egyházi Krónika*, (Keleti orthodox egyházi folyóirat), XLVIII. évf., 3. szám, Budapest 1999, 4.

Tradíciójukat példásan őrző görögkatolikus egyházközseinkben ez a gyakorlat máig fennmaradt: pl. Bedőn ma is így történik a kántor általi felolvasás. Az egyházi énekléssel kapcsolatban a görög ortodox érsek egyébként azt is megjegyzi, hogy „*a vezető kántorok reverendát viseljenek, hiszen ők is az alsó klérushoz tartoznak*”. *Uo.*, 4.

⁵¹ I. Z. (ford.), „Liturgikus megújulás”, in *Egyházi Krónika*, 4.

prófétai intelem szem előtt tartását: „átkozott, aki az Úr munkáját hanyagul végzi”. (Jer 48,10a)

A mai orosz gyakorlat egyik említendő érdekessége, hogy a püspök vezette Euchariszián, ha két diakónus szolgál, akkor a fiatalabb diakónus olvassa az Apostolt, míg az előjáró diakónus az Evangéliumot, és a felolvasáshoz mindkettő (tehát az apostoli részt felolvasó is!) áldást kér a püspöktől.⁵²

Néhány leírás szerint az avatás során a felolvasó égő gyertyát is kap, mely annak kifejezője, hogy szolgálatában – a felolvasásokban, illetve a katekézisben – fényeskednie kell Isten előtt.

A felolvasó liturgikus feladatai – a szentírási szakaszok felolvasása mellett – Keleten bővebben is értelmezettek:

- részt vesz a jótékonyági munkában
- énekelni tanít, ha erre szükség van
- segít a katekézisben.
- ha nincs jelen a pap, a 3., 6. és 9. imaórák záróimáját ő is olvashatja (főként, ha a pap a proskomídiát a 3. és 6. óra olvasása alatt végzi, mint sok helyen az ortodox egyházakban) Némely nem papnak „fenntartott” egyéb imát is felolvashat: pl. „Hamar előzzön meg...” az első imaórán, de annak záróimája a papra tartozik!

A felolvasói rendből feltehetően a IV. században különválnak az énekesek (ψάλτες) fokozata.

Fontos azt is megemlítenünk, hogy az ortodox gyakorlatban külön zsoltár-felolvasó is létezik, mely ma is jól látható görög templomokban. Az ő feladata csak a zsoltárok felolvasása az istentiszteleteken, ezért általános elvárás, hogy a pap felé engedelmesek legyenek, és igyekezzenek mindig jelen lenni, még a hétköznapi istenszolgálatokon is.

II. AZ ALSZERPAPI REND ÉS A SZENTELÉS SZERTARTÁSA

Az alszerpap (Υποδιάκονος) a szentélyben, és azon kívül is végzi szolgálatát, szentelése pedig a felolvasóéhoz hasonlóan a szentélyen kívül történik. E fokozat egyfajta *'speciális elköteleződést'* jelent, s manapság többnyire átmeneti funkció a felolvasói rend és a diakonátus között.⁵³

Az alszerpap a püspök körüli szolgálattelvő: ha a főpap a szentélyen kívül tartózkodik, akkor körülötte mozognak e szolgálattelvők, a papok mint az apostolok ikonjai, a diakónusok és az alszerpapok pedig mint az Urat körülvevő angyali seregek.

A hypodiakónus orácionját magán kereszt alakban viseli, utalva a profétai látomásra, mely beszámol arról, miként fődik be arcukat szárnyaikkal a kerubok és a szeráfok. Megjegyezzük, hogy a megfelelő pillanatban az isteni Liturgián a diakónus is hasonlóan átköti orácionját azért, hogy a szentáldozásnál az ne akadályozza őt. Itt ő is „a kerubok példáját követi, akik elfődik arcukat”.⁵⁴

⁵² A Nagy Templom hivatali rendje szerint: „Tudnivaló, hogy a *főszerpapság és a második szerpapság* nem méltóság, hanem *csupán hivatal. Mikor a pátriárka végzi a szent szolgálatot, ő olvassa az evangéliumot, ha akarja*; ha nem akarja, ő jelöli ki erre azt, akit akar. A második szerpap a főszerpapot helyettesíti akkor, ha az hiányzik”. ROHÁLY, *A nagy imádságos könyv*, 556.

⁵³ A Nagy Templom hivatali rendje szerint: „A *két előénekes megelőzi az alszerpapokat* és együtt énekel a főzsoltározóval”. ROHÁLY, *A nagy imádságos könyv*, 555.

⁵⁴ Dobos, A. (ford.), TESSZALONIKAI SIMEON, „Az isteni műsztagógiáról”, in *Velünk az Isten, Emlékkönyv Keresztes Szilárd püspök 70. születésnapjára a kispapoktól*, Nyíregyháza 2002, 57.

Az orosz liturgikus hagyományban a Liturgia első antifónája alatt is van egy kézmosás: a püspök a hívek előtt mos kezet, s előtte áll középen a (diakónussá szentelendő) alszerpap a tányérral és a kancsóval, vállán a törülközővel. Ha diakónussá szentelik, a kis bemenet után ő már nem megy be a szentélybe, hanem az ikonosztázion Krisztus ikonja előtt áll a szentelés kezdő pillanataig.

A mi rubrikánk szerint a következő a szertartás menete:

„Az alszerpapi szentelésre várót a püspök elé vezetik. A püspöknek eközben oráriont hoznak, melyet ő megáld. A szentelendő megcsókolja az oráriont és a püspök kezét, majd felövezik az orárionnal.

A püspök háromszor keresztet vet a szentelődő fejére, s kezét fejére tévén, az alábbi imát mondja.

Diakónus: Könyörögjünk az Úrhoz!

Püspök: Úristenünk, aki Egyszülötted és az Ő Szentleke által kegyelemajándékokat osztottál azoknak, akiket magadnak kiválasztottál, aki Anyaszentegyházadnak különféle egyházi rendeket ajándékoztál, s benne a szent szolgálat fokozatait rendelted szent és szeplőtelen titkaid kiszolgálására, aki kifejezhetetlen előrelátásoddal N.N. szolgálóidról is úgy határoztál, hogy Anyaszentegyházad szolgálatára méltatod, Te, Uralkodónk, őrizd meg őt mindenben feddhetetlennek, add, hogy szeresse házad ékességét, ott álljon szentélyed ajtaja előtt, meggyújtsa dicsőséged sátrának mécsesét, viruljon Anyaszentegyházadban, mint bőven termő olajfa s teremje meg az igazság gyümölcsét, tökéletes szolgád legyen eljöveteled idején és élvezhesse az előtted kedvesek jutalmát.

Mert tied az ország, a hatalom, és a dicsőség, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor és örökkön-örökké”.

„A fennhang után a püspök fogja a kéztörülőt, s a felszentelésben részesülő vállára teszi, s kezébe adja a kézmosó edényt, az meg átveszi, és megcsókolja a püspök kezét, vizet önt rá, megmossa.

Áldást kap, eltávozik, a királyi ajtón kívül áll, s elmondja a Háromszorszentet, – Szentháromság, – Miatyánk, – Uram irgalmazz (12-szer), – Hiszekegy, - Engedd el, oldozd föl, ne tekintsd, – és még más imádságok, amit csak csendesen el akar mondani”.

Az ortodox gyakorlatban amennyiben a két kisebb rend együttes feladására kerül sor, a püspök leveszi a „kis felont”, vagy az egyszerűbb szticháriont, és díszesebb – a diakónuséval megegyező – szticháriont ad rá. Ennek jelképisége a nagyobb rendek felé való „lépcsőfok”-ot is kifejezi. (Az örmény egyházban a diakonátusról vallott felfogás hasonló: csak ’lépcsőfok’ a papság felé.) Régebbi tanulmányok azt is megállapítják, hogy görög és román szokás szerint derekát övvel is körülövezik, mely a szolgálatra való készség jele.⁵⁵ Néhol a szentelő ima előtt kezébe kapja a kézmosó edényt és tálat, s a kéztörülőt, és eztán következik a szentelési imádság főpap általi elmondása.

A szentelési imádság – az önmegtartóztatásban, a feddhetetlen életben való megőrzés kérését követően – három feladatot nevesít a hypodiakónus számára: *„add, hogy szeresse házad ékességét, ott álljon szentélyed ajtaja előtt, meggyújtsa dicsőséged sátrának mécsesét”.* A szentély ajtaja előtti állás utalás lehet az alszerpapság fejlődési szakaszára: egyes vizsgálódások szerint kezdetben az „ajtónálló” feladatkörét látta el, s később bővültek feladatkörei.

⁵⁵ Vö. MOSOLYGÓ, *A kisebb rendek kérdése a keleti egyházban*, 5.

Némely értelmezések szerint az ajtók őrzése még ma is feladata: a szentély kapuit (ajtajait) 'védi', hogy a méltatlanok ne léphessenek be oda!⁵⁶

A szentelési imádság után első liturgikus cselekedete a víz püspök kezére való öntése és a kéztörlés, s ez jelzi alszerpapságának legfontosabb liturgikus feladatát. A szertartás kézmosás-rítusában egyes leírások szerint az alszerpap, miközben a püspök kezére vizet önt, a következőt mondja: „*Hívek, mindnyájan*”.

Liturgikus feladatai:

- a liturgikus kézmosásoknál minden alkalommal ő járul a püspök elé, kézmosó edénnyel és törlőkendővel, mint tisztsége fő megjelenítőivel.
- tartja a liturgikus könyvet a főpap számára.
- előkészíti a liturgikus tárgyakat, segít a püspök – de a pap és diakónus – felöltözésében⁵⁷ is.
- meggyújtja a templomi mécseseket, gyertyákat, de felel azok – és más liturgikus tárgyak – tisztaságáért⁵⁸ is. Az „Oktató Ismeret” szerint az előkészületi – és a szent oltárasztal tisztántartását is elvégezheti: „*Az oltárasztalt pedig és az előkészületi asztalt csak a papnak és a diakónusnak vagy a hypodiakónusnak kell tisztítani és törölgetni, hogy semmiképp ne legyen rajtuk található por vagy valami szemét, hogy bűn alatt ne érintse a szent dolgokat fel nem szentelt kéz*”.⁵⁹ Az előkészületi asztal és a szent oltár tisztítására mai „modern” tippeket, javaslatokat is megfogalmaznak az alszerpapoknak: hogyan, és mibe gyűjtsék a proszforamorzszáktól kezdve a többi szennyeződést, mivel törölgessenek, miként porszívóznak, gyertyatartókat mivel fényesítsenek, viaszt hogyan távolítsanak el, stb.
- a dikéront és trikéront fogja, s a püspöknek kézcsókkal átadja és az áldás után azokat visszaveszi.
- a ripidiont fogja a bemenetek során.
- ha nincs felolvasó, az apostoli szakaszt ő olvassa a Szent Liturgián.
- A „Jelöltek mindnyájan távozzatok” felszólításnál a keresztségre készülöket kivezeti a templomból.
- keresztet (ha többen vannak ripidionokat⁶⁰) visz a körmeneteken.
- a sást a püspök lába alá teríti.
- segít a hívek áldozásánál.
- a diakónussá szentelés előtt két alszerpap vezet⁶¹ oda a szentelendőt a „szép kapu” elé, azaz a királyi ajtóig.

⁵⁶ Chrisztodulosz érsek szerint „nem lenne céltalan visszaállítani a **templomi rendfenntartók** csoportját. Ezeknek igen tapintatosan kell segítséget nyújtani a rászorulóknak és eligazítani a híveket különösen áldozáskor és a proszfora-osztásnál. A rendfenntartók – a félreértések elkerülése végett – esetleg karszalagot vagy más megkülönböztető jelvényt viselhetnének.” Lásd: I. Z. (ford.), „Liturgikus megújulás”, in *Egyházi Krónika*, 4.

⁵⁷ A Nagy Templom hivatali rendje szerint: „A **főkamarás öltözteti a pátriárkát**, tartja a tömjénezőt, a Szentháromságot magasztaló ének alatt a nagy kehelytakarót, meghinti a népet szenteltvízzel, őrzi a pátriárka jelvényeit”. ROHÁLY, *A nagy imádságos könyv*, 554.

⁵⁸ A Nagy Templom hivatali rendje szerint: „A tisztasági felügyelők arról gondoskodnak, hogy takarítsanak és megtisztítsák a gyertyatartókat”. ROHÁLY, *A nagy imádságos könyv*, 555. Ugyanakkor: „A fáklyások tisztítják a templomi világító eszközöket”. ROHÁLY, *A nagy imádságos könyv*, 556.

⁵⁹ LAKATOS, L. (ford.), *Oktató Ismeret*, Kézirat, 18.

⁶⁰ A Nagy Templom hivatali rendje szerint: „A **kamarás viszi a pátriárka pásztorbotját** a körmenetben”. ROHÁLY, *A nagy imádságos könyv*, 555.

⁶¹ A Nagy Templom hivatali rendje szerint a **szertetesházak főfelügyelőjének** egyik feladata: „**Szentelésre vezeti** az egyházi rendbe felvenni szándékozót”. ROHÁLY, *A nagy imádságos könyv*, 553.

Liturgikus szempontból az sem elhanyagolható, hogy bármely szertartás előtt, amikor alszerpap is segédkezik, a saját liturgikus ruházata felöltése előtt maga is áldást kér a paptól, melyre a pap a következőt mondja: „Áldott a mi Istenünk, öröktől fogva, mindig, most és mindenkor, és örökkön örökké”, s ő így válaszol: „Ámen”, és megcsókolja az áldást adó pap kezét, majd felölti ruházatát.

6. Kisebb rendek a Hajdúdorogi Egyházmegyében – idősebb papjaink visszaemlékezései⁶² nyomán –

A Hajdúdorogi Egyházmegyében is nyomon követhető a felolvasói és alszerpapi rend kiszolgáltatásának rendje.

A diakónus- és papszentelés örömteli eseményének fényében az évek múlásával a kisebb rendekben való részesedés momentumai az emlékezetben elhalványodnak, ám néhány tölem idősebb paptestvérek közlései alapján a következőket tudtam eleddig feltárni:

Dudás Miklós püspök idejében a két kisebb rend feladására a szemináriumi évek vége felé, a papszentelést kevéssel megelőzően került sor. A szertartás rendje feltehetően munkácsi egyházmegyes szokásokon alapult, melynek rítusában latinizált elemek is feltűntek. Ilyesféle nének minősül az alszerpapi rend feladásakor az oltár körüli háromszoros körmenet, a fejre terített kendővel, mely gyakorlat hosszú évtizedeken át fenn is maradt. Az idősebbek beszámolója szerint a körmenet alatt a szokásos kezdet imáit is mondták (1959-ben még biztosan). Másik gyakorlat volt a víz püspök kezére való öntése, mialatt az alszerpap ezt mondta: „Hívők mindnyájan”, sőt ezt görög nyelven kellett mondani.

Mivel ősi hagyomány szerint már az alszerpapságtól a nőtlenség lenne kötelező, ezt az előírást a II. Vatikáni Zsinat után Dudás Miklós püspök megszüntette, hiszen a zsinat és az azt követő jogalkotás (VI. Pál pápa: *Ministeria quaedam* ap. levél, 1972. VIII. 15.) a latin egyházban magát még a kisebb rendeket(!) is eltörölte, ám feladásuk nálunk eztán sem került megszüntetésre.

A visszaemlékezések szerint Timkó Imre püspök az alszerpapi orácion feladásakor néha „Axiosz”-t is mondott, amire a mai görög ortodox gyakorlatban is találni a kiszolgáltató főpaptól függően egyes eseteket.

A sorainkat olvasó paptestvérek visszaemlékezéseivel ezt a részt nem tekintjük lezártnak, történelmi szempontból tovább is bővíthetők lennének egyházmegyénk régebbi liturgikus gyakorlatának a kisebb rendek feladásával kapcsolatos momentumai.

7. Zárszó

Megfontolandóak az orosz egyház egyik szentjének, Makszimovics Jánosnak a sorai, aki keresztény híveinek Halloween-napi báli szórakozását látva, másnapi körlevelében így fogalmaz: „A szent kánonok arról szólnak, hogy az ünnepnapok előestéjét a keresztények imádsággal töltsék, készüljenek a Szent Liturgián való jelenlétre vagy részvételre. Ha minden orthodox keresztényt erre szólít fel az Egyház, akkor ez annál inkább érinti azokat, akik részt vesznek az istentiszteletek végzésében. A szórakozásokban való részvételük az ünnepek előestéjén különösen bűnös. Ezt figyelembevéve mindazok, akik a vasárnap vagy az ünnep előestéjén bálokon vagy hasonló szórakozásokon és mulatságokon vesznek részt, a következő nap nem énekelhetnek a kórusban, nem vehetnek részt az istentiszteletek végzésében [minist-

⁶² Lakatos László és Szabados János áldozópapok szíves közlései nyomán.

*ránsként], nem léphetnek be az oltárba és nem állhatnak a klíroszra.”*⁶³ Ezzel egyértelműen rámutat az alsóbb rendek méltóságára is.

Végül pedig Thesszalonikai Simeon szavaival zárjuk – a teljesség igénye nélkül megfogalmazott – fentebbi gondolatainkat. Arra a kérdésre, hogy mit jelképez a többi klerikus, ő így válaszolt: *„Azáltal, hogy a diakónusok a felolvasókkal és az énekesekkel az isteni zsoltárokat és a Szentírást szabályosan felváltva előadják, a mennyei lények középső kórusára utalnak”*.⁶⁴

Végezzék hát ennek tudatában szent szolgálatukat!

---

⁶³ *Lásd:* <http://szynaxarion.wordpress.com/tag/makszimovics-szent-janos/>

⁶⁴ Dobos (ford.), TESSZALONIKAI SIMEON, *„Az isteni műsztagógiáról”*, 54.